

Eszménk az egyházi életben.

(Felolvasás a budapesti Dávid Ferenc Egyletben.)

Mielőtt tulajdonképpen tárgyamra és jelenlegi célomra térnék, mely szerint bebizonyítani igyekezem, hogy mennyire jogosult az unitárius eszme *egyház* alakjában is, engedje meg az igen tisztelt közönség, hogy régi asszonyi szokás szerint, egy kis kerülő úttal kezdjem meg felolvasásomat.

Több ízben hangoztattam már, hogy bár egyházunk a kereszténység nagy családjában látszólag a legkisebb, hogy ne modjam a legjelentéktelenebb szerepet viszi – de az az *eszme*, melyet egyházunk képvisel és megtestesít, nemcsak feltalálható mindenütt, hol igazán gondolkodó és igazán érző lelkeket találunk, hanem egyúttal nagy és domináló szerepet játszik mindenütt.

Ez alkalommal is arról kívánnék először is szólni, hogy milyen csodálatos, felemelő érzés szállja meg az unitárius embert, annál a tapasztalatnál, hogy bárhová tekint, bárhová figyel, legyen az politikai dolog, irodalmi munkálkodás, költészet, szónoki művészet vagy csak egy merész *chablonellenes tett* ha *felbuzdul* a nemesebb ízlésű publikum rajta, ha *lelkesedik* a szellemi arisztokricia felette, ha dicshimnuszokat zeng a számottevő sajtó róla – biztosak lehetünk benne, hogy *valamiképpen*, valami formában, az unitarizmus eszméje, jelentéktelennek látszó kis egyházunk magasztos gondolata rejlik mögötte.

Ha bepillantunk a különböző egyházak életébe és tapasztaljuk, hogy egy-egy merészebb, hatalmas szónok-

lat megrázza a liberálisabbak lelkét, vagy egy-egy újabb irányú egyházi munka kellemes szenzációt idéz elő – ismét meg lehetünk arról győződve, hogy *valami részében*, valami alakban *ott* is a mi irányunk van képviselve!

Ha a világtörténelmet, irodalomtörténetet vagy a filozófia történetét vesszük kezünkbe, meghatva tapasztaljuk, hogy a legáldásosabb cselekedetek, reformok, az *általános* közjéért munkálkodó nagy szellemek, a legszimpatikusabb, legmagasztosabb filozófiát képviselő bölcselkedők – a mi lelkes és szabadelvű eszméinkkel tették emléküket halhatatlanokká!!

Csak hogy míg egy történelmi eseménynek, egy bölcsészeti munkának, egy-egy szenzációsabb irodalmi műnek, egy *Galilei* felfedezéseinek, egy *Lessing* munkálkodásának vagy egy *Tolstoj* emberszeretetének *ma* már tapsol a liberális világ, addig az *egyház* alakjában jelentkező liberalizmust és az *egyházi irodalomban* tömörült szabadelvű eszméket, – melyek bőségesen és gyönyörűen fejtik ki ama *egyes* nagyok gondolatait – még mindig nem igen méltányolja! Szinte hallani vélem az általános véleményt: ha már *egyház*, legyen tekintélyes – dogmáktól megrakott egyház; ha már felekezet, hát legyen *felekezet* és ne egy „interkonfessionális liberális testület”, melynek keretében mindenkit faj- és valláskülönbség nélkül szívesen látnak, sőt készséggel meg is hallgatnak! A liberalizmus – az szép jelszó és mindenhová alkalmazható, de *valóságában* és *teljességében* csak maradjon meg *egyes* kiváltságosak számára!

E jelen alkalommal azt szeretném tehát leginkább kifejteni, hogy az általános vélemény dacára mennyire jogosult szabadelvű egyházunk léte a kereszténység nagy családjában s mennyire jogosultak eszméink felekezet keretében nyilvánulva is.

Bármennyire kicsinyeljék és semmibe se vegyék egyesek az egyházak működéseit, azt el nem tagadhat-

ják, hogy mennyire befolyásolják ezek a társadalom nagy részét jó és rossz irányban egyaránt. Valamint a katolicizmus fantasztikus szépségei úgy magára az emberiségre, mint a művészetre, költészetre, irodalomra, különösen a régebbi időkben óriási hatással voltak, természetesen az elfogultságot és babonát is növelve egyúttal, ugyanúgy ki ne venné észre, hogy azok a bizonyos hajthatatlan nézetű, *erőben* kimagasló, nagy tettere kész, merész szerepet vivő emberek legtöbbször a *protestantizmus* neveltjei, szinte egyenként képviselve a protestantizmus erejét és jellegzetességét. Egy sereg ilyen hatalmas egyéniség vonul szemem előtt végig, úgy a múltból, mint a jelen szereplő férfiai közül, kik egy egészen eltérő irányt támasztottak a klerikalizmus-szal szemben.

Ha ezen befolyásokat ennyire megállapíthatjuk, hogy állíthatnák azt komolyan, miszerint *az az irány*, mely a protestantizmus ereje és energiája mellett, még filozófiai magaslátánál és hajlamainál fogva a *haladó* tudománynak és a *haladó* liberalizmusnak is folyton és *következetesen* szolgálatában áll, melyet nagynevű egyházi embereinken és egyházunk neveltjein, tudósain kívül, bizonyos tekintetben *egy Spinoza, Newton, Locke, Lessing, Kant, Fichte, egy Renan*, sőt némileg *Voltaire* és *Rousseau* is képviseltek, mely eszméért *egy Emerson* vagy *Tennyson* lelkesedett – nem való *közkincsnek*, nem való felekezeti és egyházi iránynak!

Az én felfogásom szerint az unitárius egyház missziója *kettős*.

Az egyikkel tartozik talán magának *Jézus Krisztusnak*, hogy éppen az előbb felsorolt egyik-másik nagy alakkal szemben bizonyíthassa, hogy *éppen azok a világot mozgató liberális nagy eszmék* legméltóbban és legjogosabban az *ő* szabadelvű zászlója alatt terjedhetnek – a másikkal tartozik magának az *emberiségnek*, egy oly irányt fejlesztve nyilvánosan, mely ellensúlyozva a faji, nemzeti, társadalmi és egyházi válaszfalakat

Krisztus valóságos evangéliumát: a *testvériséget* és *szeretetet* hirdeti.

Az első csak egy *adósság* a *múltért*, melylyel a legkisebb egyház hívei kívánnak adózni a vett jókért.

A másik azonban az én felfogásom szerint már a *humanitás* nagy munkájához tartozik, melyet a *jövő* emberiség számára is munkálunk.

A mi az első pontot illeti, bizonyára sokan úgy gondolkodnak, hogy nem igen van már szükség a mi úgynevezett „elégtételt” nyújtó munkánkra, mert hisz a kereszténység dicsősége megvan már rég a mi beavatkozásunk, a mi egyházunk és egyetemeskedésünk nélkül is alapítva. Hála Istennek, körülbelül igazuk is van; de azért, ha végignézünk társadalmunkon, lehetetlen hogy ennek dacára lépten-nyomon észre ne vegyük, miszerint éppen a legfelvilágosodottabb, legintelligensebb és tudományosabb világban, hol jézus eszméi talán éppen a legdicsőbben és legfenségesebben érvényesülnek – az elért eredmény nem mint Jézus vallása, nem mint keresztény munka szerepel. Mintha csak a tudományokért és *általános* humánus célokért küzdök attól tartanának, hogy ha erősen *keresztény* alapot hirdetnek, talán még az ő nagy munkájuk is felekezeti munkává degradálódik! Viszont, ha egyik vagy másik nemcsak bátor, hanem az *eszményt* is képviselni akaró harcos *Jézus* nevét meri e küzdelembe vinni, legtöbbször *maga a hivatalos* kereszténység protestál ellene!

Mert valljuk csak meg őszintén: *mit* nevez tulajdonképpen *keresztény* munkának a keresztény világ? Egyrésze a klerikalizmust és bigottságban dolgozó munkát, másik része a teológiához való hűséges ragaszkodást és csak azon jótékony munkát, mely e kereten *belül* történhető.

Nagyon természetesen ezek a törekvések, ezek a munkák, bár egyes célok elérésére hasznosak és elismerésre méltók lehetnek, de a valódi nagy munkát tervező,

általános érdekeket szolgáló, tudományosan képzett, liberálisan gondolkodó világ előtt valami nagy mérvben nem imponálhatnak. Csakis a szabadelvű kereszténység, a modern protestantizmus, melynek egyik hivatalos, *egyházzá* tömörült képviselője az unitarizmus is, meri ezen *hivatalos* formájában is, a felekezeti ségen kívül álló munkát – ha az a *közjóért* történik – még abban az esetben is Jézus szellemének tulajdonítani, ha ezen munka a bevett chablonszerű keresztény munkával nem harmóniái is vagy egyenesen *ellenkezésben* áll.

Abban rejlik tehát az én felfogásom szerint egyházunk elégtételt adó munkája, hogy éppen *keresztény* zászlónk, *keresztény* egyleteink működése és iránya által hirdessük és *tényekkel is bizonyítsuk*, hogy a *hivatalos* kereszténység kebelében is *Jézus zászlója* alatt *nyíltan* lelkesedik és munkálkodik egy maroknyi nép, a szabadelvű tudományos és – bármily különösen hangozzék is templomból mondva – *felekezeten belül álló* eszmékért! Hogy ne csak mindig az emberiség könnyebben kapacitálható és könnyebben hívő része előtt domináljon Jézus neve és egyháza, hanem a szigorúan és logikusan ítélő, komoly tudományokkal foglalkozó és komoly célokért küzdő egyének előtt is előbb-utóbb teljes diadalt arassanak keresztény eszméink, melyek a különféle merev dogmatikai irányok következtében már annyiszor tekintélyüket veszítve, félreismertettek.

Azt már tapasztalatból jól tudhatjuk, hogy a dogmatikai irányok épségben tartása miatt nem lehet sem a fejlődő értelemnek, sem a haladás törvényének útját állani! Viszont az eszmék gyors, haladása és az újabb és újabb igények kedvéért nem fordíthatunk könnyelműen hátat egy oly vallásnak, melynek dicsőségét 2000 év igazolja, mert a kereszténység történelmének véres és szomorú lapjaihoz Jézus tiszta és fenséges nevének, eszméinek semmi köze!

Nekünk Jézus iránti tekintetből és kegyeletből sem

szabadna belenyugodnunk abba a gondolatba, hogy tekintve korunk magas igényeit és az eszmék folytonos emelkedését, az ő vallása megmarad egy szép, poétikus, alkalmi megéneklésekre, ünnepnapra való témának, melynek – ha éppen arra vagyunk hangolva, vagy a társadalmi szokások parancsolják – megadjuk a köteles ceremoniális tiszteletet, hogy azután minél hamarabb térhessünk *vissza – a modern élethez*. Hanem azt kellene bizonyítanunk, hogy elsősorban *éppen a keresztény vallásban* található az az *erős lábbon álló, megdönthetetlen igazságú, kiforrott eszmék és leszűrt igazságok*, melyeket éppen *a XX. század modern élete* az ő hatalmas politikai, tudományos, filozófiai, közgazdasági vagy bármi néven nevezendő nemes küzdelmeivel sémiképpen nem nélkülözhet, ha méltó eredményeket akar elérni! És ezeket az eszméket – nehogy ezekkel *mások, más* név alatt megelőzzenek bennünket – elsősorban nekünk, *hivatalos* egyházaknak, *Jézus zászlója* alatt kellene a XX. század számára kiszolgáltatni!

Ezen gondolatoktól áthatva működik a mi budapesti Dávid Ferenc Egyletünk oly irányba, hogy a legszabadelvűbb eszmék hangoztatása mellett egyúttal minden isten hívő igehirdetőt szívesen lát felolvasóasztalánál ezáltal akárva *Jézus Krisztus* szellemét szolgálni és *a kereszténység* nagy jelentőségét, *testvéries* érzületeit *tényekkel* is bizonyítani!

Különben is – bármennyire örököltük is Dávid Ferenc *haladni* vágyó szellemét – csodálatosan megható az, hogy egy egyháznak sincs annyi nagy embere *a rég múltból*, mint éppen e »tagadó»-nak csúfolt legkisebbnek; mert a mi egyházunk nemcsak a *saját* prófétáját tartja nagynak, hanem előtte *minden humánus célú munka*, mely *jóhiszeműleg* a *közjó* érdekében akart vagy akar valaha létre jönni – még ha a mi felfogásunk szerint *balul* ütött volna is ki, vagy rosszul sikerülne a jövőben – a nemes és becsületes szándék miatt *nagynak*

és *elismerésre méltónak* tűnik fel. Hogyne volnának hát előttünk azok a szellemek *nagyok*, kik bátor úttörő munkájuk által – a továbbfejlődés szent törvénye alapján – a mi fenséges egy Isten hitünkhöz, szabadelvű vallásunkhoz segítettek bennünket!

És valóban ha végiggondolok kétéves egyleti mulunkon, én igazán nem tudom megállapítani, hogy *mikor és mely alkalomkor* volt templomunk *keresztényibb* hangulatban?! Akkor-e, midőn a mi egyházunk oszlopos tagjai az unitarizmus egyszerű tanai által emelték lelkünket Krisztushoz? vagy akkor, a midőn a *más felekezetek* egyházi emberei szerencséltettek bennünket magas színvonalon álló felolvasásaikkal és áthatva a *testvéries* érzettől, egy csodás varázs által megszállva, szinte úgy éreztük mintha maga Jézus Krisztus is közöttünk ült volna ...

A mi a *második* pontot illeti, működésünknek *humánus* voltáról szólva, bizony a jótékonyt – a mint már említettem – egyházunk, egyletünk főképen csak emberségesen szabadelvű *eszméi* által, ezeknek *jókedvű adakozásában* gyakorolja, mert hála Istennek, ezekből bővebben rendelkezik, mint az anyagiakból; de hát azzal biztatjuk magunkat, hogy hiszen Jézus Krisztus is *eszmékben* – *eszmékért* élt és mégis talán éppen ezen eszmék kíséretében, *ezen eszmék hangoztatása* következtében – *5 kenyérrel* és *2 hallal* képes volt egy egész nagy gyülekezetet kielégíteni...

Lehetetlen azonban, hogy meg ne említsem, miszerint mennyire nem bízik a nagy közönség egy része a mi szabadságot hirdető eszméink humánus voltában, attól tartva, hogy az általunk hangoztatott rohamos civilizáció, folytonos reformáció előbb-utóbb még az *Istenben vetett hit* alól is „civilizálja” vagy „emancipálja” a világot s ekkor mi lesz a lelkek nyugalmaival!

Ismét csak azt felelhetem, a mit már annyiszor volt alkalmam felelni, hogy mi, unitáriusok *nem féltjük* az emberiséget a hasonló veszedelmektől. Mert a mi kis

felekezetünk – erős filozófiai hajlamai mellett – rendíthetetlenül *hívő* felekezet!! Nem ugyan a dogmákban, hagyományokban, csodatettekben hisz, hanem annál jobban az Istenben és az *emberben* – még pedig első sorban abban az ember-fogalomban, mely éppen a folytonos civilizációnak és reformációnak köszönheti létét. A mi egyházunk nem ismer olyan tudományt, olyan civilizációt, olyan reformációt vagy bármi néven nevezendő *haladó* munkát – legyen az bár a legrohamosabb emelkedéssel összekötve – mely valaha az *Isten-hitet* kipusztíthatná a világból és a *jézusi eszméket* más valamivel pótolhatná az *emelkedett* emberi lélek számára!

Hogy a civilizált és korrallal haladó emberek között tényleg annyi a hitetlen, akik bár saját munkájuk, saját „én”-jük által bizonyítják talán legjobban a jézusi eszmék diadalát, mégsem öntudatos keresztények és nem hívő lelkek, annak csakugyan nem a civilizáció és reformáció az oka, hanem éppen *a dogmatikai irány változatlansága!*

A keresztény felekezetek egy része nem alkalmazkodik a kor szelleméhez melyet feltartóztatni nem lehet s így könnyen megtörténhetik – a hogy meg is történik – hogy a ki a keresztény vallást *elválaszthatatlannak* ismeri a dogmáktól, a ki miszticizmus nélküli kereszténységet nem tud elgondolni, az inkább a *keresztény* elnevezésről mond le, inkább mellőzi a félreismerett Krisztust, semhogy elmaradt orthodoxnak mondanassa magát.

Ha ezeket megállapítottuk, ha ezeket *hiszszük* is, akkor el kell ismernünk, hogy az unitarizmus, *felekezet* alakjában is mennyire áldásos működés és nemcsak keresztény vallásunknak a tudományos és liberális világgal szemben való *rehabilitálására* fog idővel szolgálni. hanem magára az emberiségre nézve is csak *humánus* munkának bizonyulhat!

Mert eltekintve egyházunknak és különösen vidéki

egyleteinknek azon gyönyörű missziójától, hogy *emelve az alsóbb régiók eszméit*, a tudatlan, elfogult emberből formál *öntudatosan gondolkodó*, Isten képére teremtett embert – példa rá Erdély unitárius népe, mely elfogulatlanul, szabadelvű vallásához méltóan szolgál embertársainak – ez alkalommal arra kívánom még felhívni az igen tisztelt közönség figyelmét, hogy ha csak *egyetlenegy jézusi munkát végző, a közjóért küzdő* – de remény és hit nélküli léleknek adta vissza egyházunk hitét az *élethez és saját munkájához*, hogy ne csak pusztá *ambíciója*, ne csak jutalom nélküli rideg *küzdélme* legyen, hanem önzetlen iparkodásáért a *lélek békéjét és nyugalma*t is végül jogosan megszerezhesse magának – már egyházunk nem hiába működött, már jelentéktelennek látszó kis egyletünk a *humanitás* nagy oltárán áldozott!

E most fejtegetett *kettős* cél eléréséért – ily módon kívánva Jézusnak és az emberiségnek egyaránt szolgálni – szenvedett börtönhalált már a XVI. században a *haladás elvének* nagy mestere, a korát meghaladó magyar reformátor: *Dávid Ferenc*, a magyar unitarizmus megteremtője.

Nekünk nemcsak e név, de talán még e névvel kapcsolatos minden apró tévedés, tapogatódzás is mintha szent volna! Mert ezen tévedések nélkül az ő hatalmas bátorsága, nemcsak *másokat*, hanem *saját magát* is legyőző, akadályt nem ismerő fenomenális lelki ereje, sohasem érvényesülhetett volna ennyire!! Míg kortársai legsúlyosabb tévedéseit is az utódok igazságérzete és örök dicsőséget képező keresztény bölcsesége *évszázadok* múlva egyenget – példa rá a Servét-émlék felállítására – addig a mi jövőbe látó prófétánk rendíthetetlen igazságérzetétől ösztönözve a legkisebb tévedését, türelmetlenségét, elfogultságát *nyíltan* és *őszintén* időről-időre *saját maga* tette mindig jóvá!

Tudjuk jól, hogy egymás után vonult végig az összes keresztény felekezeteken, míg végre *magában az uni-*

tarizmusban is reformot teremtve, kimondta már a XVI. században a *haladás* nagy elvét és bár ezáltal *saját sírját megásta*, de az unitarizmust hatalmas szárnyakkal felruházva bámulatos merészséggel bocsátotta végtelen útjára!!

E név nekünk tehát nemcsak a *múltat* jelenti, mint a régmúltból származó nevek legtöbbje, hanem jelenti mindenk felett a *jövőt* is, hogy valamint az ő látnoki szeme mindig a jövő igényeit, a jövő követeléseit látta, mi is mindig a *jövőért* dolgozzunk. Hogy valamint ő nem restéit *lépésről-lépésre* haladni, *igazságról-igazságra* vándorolni, mindig az *absolut igazat* keresve, ugyanoly tántoríthatlanul haladjunk mi is kutatásunkban és liberalizmusunkban előre.

Ha tehát azoknak kedvük szerint történt volna a reformáció kik annyiszor, hangoztatják, hogy *minek* jött tulajdonképpen létre még az unitarizmus is, nincs elég felekezet a világon? nem elég az örökös harc a katolicizmus és protestantizmus között, kellett még reformot teremteni magában a reformációban – akkor beteljesedett volna az a csodálatos dolog, hogy a kereszténység nagy családjában, ezen gyönyörű változatos folyton fejlődő történelmi ciklusban, melyben minden lélek megtalálhatja a maga hitét és megváltóját – éppen csak az az *egy felekezet*, az az *utolsó hajtás* hiányoznék, mely valóban magát az *igét* testesíti meg *egyház* alakjában és a *tudomány* világánál, a *haladó liberalizmus* támogatása mellett a *jövő számára biztosítja a keresztény vallás örök életét*.

Valamint megtörtént volna az az abszurdum, hogy a keresztény felekezetek gyönyörű Krisztus alakjai közül éppen a *történelem* hatalmas és *maradandó* Jézusa hiányoznék, melyet éppen Dávid Ferencnek köszönhet a *magyar* egyházi élet!

Különben is az unitárius mozgalmat, a hogy lehetetlen volt szétszórtnan a nagy világban egyes nagyok ajkain visszafojtani, éppen oly lehetetlen egyház alak-

jában megakadályozni. Mert nagyszerű és megható bizonyítéka tanaink életrevalóságának és megbízhatóságának az a tény, hogy míg a többi protestáns egyház tanai többnyire *egy* igazi eredetre mutatnak, leginkább *egy* reformátor nevével vannak kapcsolatban s így az alapítók hatalmas szellemi tulajdonaik mellett, mégis, esetleges *egyéni* tévedéseiket is tartalmazhatják, addig az unitarizmus egyház alakjában is mintha *magától, ösztönszerűleg* bontakozott volna ki az uralkodó nézetek közül és a *különböző* egyéniségek, *különböző* próféták, nevek, sőt *világrészek* dacára csodálatosan összhangzatos *egyforma* tanokat hirdetett mindig, *egyforma* indokokkal igazolva azok jogosultságát. A mi magyar Dávid Ferencünk helyett hivatkozhatnánk egy sereg más külföldi prófétára, kik úgy a régmúltban mint a jelenben majdnem szóról-szóra azokat a tanokat hirdetik, mint mi.

Ezeket a prófétákat, *ezeket* a neveket, törekvéseket erős igyekezettel esetleg egy időre tönkre lehet tenni, de az *eszmét*, melyet ezek képviselnek soha! Mert ha *egy* névvel, *egy* helyen lejárná is magát vallásunk, *feltámad az rögtön egy másikkal* – *egy más helyen*.

De hogy sokáig ne vegyem igénybe hallgatóim türelmét, még csak annyit legyen szabad mondanom, hogy én azt reménylem, *úgy érzem*, mintha a *szabadság* szép kis hazájából: Erdélyből ideágazott *szabadságot* hirdető kis egyházi és egyleti élet egy ózondúsabb, üdítőbb fuvalmát hozott volna fővárosunk levegőjébe, mely ha először talán szokatlan volta miatt egyesek előtt élesnek vagy éppen szokatlansága miatt kellemetlennek tetszett is, én úgy reménylem és azon is imádkozom, hogy mihamarabb a közönség bizalmatlanabb részét is meggyőzhessük, hogy *itt is áll a törvény*, mely szerint a tiszta, friss, folytonosan meg-megújuló újabb és újabb *életfenntartó anyagokat tartalmazó* légáramlat csak *felfrissítő, edző és egészséges* hatással

lehet az emberiség minden osztályára, észrevétel-
nül *erősítve* és *növelve* az útjába akadó *életrevaló*
dolgokat!

Adná az Isten, hogy a XX. század ezen jótékony
fuvalma a hazájában meg nem értett és annyit szen-
vedett Dávid Ferencnek *magyar* szelleme lenne, mely
jobb sorsra méltó *magyar* hazánkat valamivel *egész-
ségesebb* viszonyok felé vezérelné!

